

KURBAN SAID

Ali en Nino

Vertaald uit het Duits
door Gerda Meijerink

‘In het noorden, zuiden en westen is Europa omringd door zeeën. De Noordelijke IJszee, de Middellandse Zee en de Atlantische Oceaan vormen de natuurlijke grenzen van het continent. Door de wetenschap wordt het eiland Magerøy als het noordelijkste puntje beschouwd, het eiland Kreta vormt het zuidelijkste en de eilandengroep Dunmore Head het westelijkste. De oostgrens van Europa loopt dwars door het Russische keizerrijk, langs de Oeral, dwars door de Kaspische Zee en vervolgens door Transkaukasië. Hier heeft de wetenschap nog niet haar laatste woord gesproken. Terwijl veel geleerden het gebied ten zuiden van het Kaukasische bergmassief als tot Azië behorend beschouwen, vinden anderen dat vooral op grond van de culturele ontwikkeling van Transkaukasië, ook dat land als een deel van Europa moet worden gezien. Het hangt dus in zekere zin van jullie gedrag af, beste kinderen, of onze stad bij het vooruitstrevende Europa of bij het achtergebleven Azië behoort.’

De leraar glimlachte zelfvoldaan. Wij, veertig leerlingen van de derde klas van het Keizerlijk Russisch Humanistisch Gymnasium in Bakoe, Transkaukasië, hielden onze adem in bij het besef hoe

afgronddiep kennis kon zijn en hoeveel verantwoordelijkheid er op ons rustte.

Een poosje zwegen we allemaal, wij dertig mohammedanen, vier Armeniërs, twee Polen, drie sektariërs en een Rus. Toen stak Mehmed Haidar op de achterste bank zijn hand op en zei:

‘Meneer, neemt u mij niet kwalijk, maar wij willen liever in Azië blijven.’

De klas barstte uit in schallend gelach. Mehmed Haidar deed de derde klas al voor de tweede keer. Hij maakte grote kans ook voor de derde keer te blijven zitten, tenminste zolang Bakoe bij Azië bleef horen. Want een ministerieel besluit gaf de inwoners van Aziatisch Rusland het recht net zo vaak in een klas te blijven zitten als ze wilden.

Meneer Sanin, in het met gouddraad versierde uniform van een Russische gymnasiumleraar, fronste zijn voorhoofd: ‘Zo, Mehmed Haidar, jij wilt dus in Azië blijven? Kom eens voor de klas. Kun jij je mening staven?’

Mehmed Haidar kwam naar voren, kreeg een kleur en zei niets. Zijn mond stond open, hij trok rimpels in zijn voorhoofd en keek schaapachtig. Hij zweeg. En terwijl vier Armeniërs, twee Polen, drie sektariërs en een Rus doller pret hadden om zijn schaapachtigheid, stak ik mijn hand op en verklaarde:

‘Meneer, ik wil ook liever in Azië blijven.’

‘Ali Khan Shirvanshir! Jij ook al! Goed, kom maar voor de klas.’

Meneer Sanin schoof zijn onderlip naar voren en vervloekte in stilte zijn lot, dat hem naar de oever van de Kaspische Zee had verbannen. Toen schraapte hij zijn keel en zei gewichtig:

‘Kun jij tenminste je mening staven?’

‘Ja, ik voel me best op mijn gemak in Azië.’

‘Zo, zo. En ben je dan wel eens in echt wilde Aziatische landen geweest, in Teheran bijvoorbeeld?’

‘Ja zeker, afgelopen zomer.’

‘Kijk eens aan. Hebben ze daar de grote verworvenheden van de Europese cultuur, auto’s bijvoorbeeld?’

‘O ja, heel grote zelfs. Voor dertig personen en meer. Ze rijden niet door de stad, maar van plaats naar plaats.’

‘Dat zijn autobussen, en die gebruiken ze daar in plaats van treinen. Zoiets noemen we achterstand. Ga zitten, Shirvanshir!’

De dertig Aziaten verkneukelden zich en wierpen me instemmende blikken toe.

Meneer Sanin zweeg ontstemd. Het was zijn plicht zijn leerlingen op te voeden tot goede Europeanen.

‘Is iemand van jullie bijvoorbeeld wel eens in Berlijn geweest?’ vroeg hij plotseling.

Hij had een pechdag: de sektariër Majkov stak zijn hand op en bekende dat hij als heel klein kind

in Berlijn was geweest. Hij kon zich nog heel goed een benauwde, doodenge metro herinneren, een trein die veel lawaai maakte en een boterham met ham die zijn moeder voor hem had klaargemaakt.

Wij dertig mohammedanen waren diep verontwaardigd. Seyd Moestafa vroeg zelfs of hij naar achteren mocht, omdat hij bij het woord ham miselijk werd. Daarmee was de discussie over waar de stad Bakoe geografisch bij hoorde gesloten.

De bel ging. Meneer Sanin verliet opgelucht de klas. De veertig leerlingen renden naar buiten. Het was de grote pauze, en dan had je drie mogelijkheden: naar het speelplein rennen om een robbertje te vechten met de leerlingen van het belendende wis- en natuurkundig gymnasium, omdat die gouden knopen en gouden kokardes droegen, terwijl wij het met zilveren moesten doen; luidkeels Tataars met elkaar praten zodat de Russen ons niet konden verstaan en omdat het verboden was; of: hard naar het meisjeslyceum van de heilige koningin Tamar rennen, verderop in de straat. Ik koos voor het laatste.

Op het lyceum van de heilige Tamar liepen de meisjes in zedige, blauwe uniformjurken met witte schorten door de tuin. Mijn nichtje Aisje zwaaide naar me. Ik glipte door het hek. Aisje liep hand in hand met Nino Kipiani, en Nino Kipiani was het mooiste meisje van de wereld.

Toen ik vertelde over mijn geografische gevecht, trok het mooiste meisje van de wereld haar neus op en zei:

‘Ali Khan, je bent dom. Godzijdank zijn we hier in Europa. Waren we in Azië, dan droeg ik al lang en breed een sluier, en dan zou je mij niet kunnen zien.’

Ik gaf me gewonnen. De geografisch omstreden ligging van Bakoe verzekerde mij van de aanblik van de mooiste ogen van de wereld.

Ik ging weg en in een sombere bui verzuimde ik de rest van de lessen. Ik dwaalde door de straten van de stad, keek naar de kamelen en de zee, dacht aan Europa, aan Azië, aan Nino's mooie ogen en werd verdrietig. Een bedelaar met een gezicht als een rotte appel kwam op me af. Ik gaf hem geld, en hij wilde mijn hand kussen. Geschrokken trok ik die terug. Daarna liep ik twee uur door de stad en zocht de bedelaar, opdat die mijn hand zou kunnen kussen. Want ik meende dat ik hem had beledigd. Hij was onvindbaar, en ik voelde me schuldig.

Dat speelde zich allemaal vijf jaar geleden af.

In die vijf jaar was er van alles gebeurd. We kregen een nieuwe rector, die ons met voorliefde bij de kraag vatte en door elkaar schudde, want het was streng verboden gymnasiasten een oorvijs te geven. De godsdienstleraar legde ons heel precies uit hoe goedertieren Allah was dat hij ons als mohammedanen ter wereld had laten komen. Er kwamen

twee Armeniërs en een Rus in de klas en twee mohammedanen verdwenen; de een omdat hij op zestienjarige leeftijd ging trouwen, de ander omdat hij tijdens de vakantie door bloedwrekers was vermoord. Ik, Ali Khan Shirvanshir, was drie keer in Dagestan, twee keer in Tiflis, één keer in Kislovodsk, één keer bij mijn oom in Perzië en ik was een keer bijna blijven zitten, omdat ik het gerundivum niet van het gerundivum kon onderscheiden. Mijn vader had daarover een onderhoud met de mullah, en die verklaarde dat het hele Latijn ijdele waan was. Daarop spelde mijn vader zijn Turkse, Perzische en Russische orden op, ging naar de rector, schonk de school een of ander natuurkundig instrument, en ik ging over. Op school hing sinds enige tijd een groot vel papier met de tekst dat het gymnasiasten ten strengste verboden was het schoolgebouw met geladen revolver te betreden, in de stad deden telefoons hun intrede en openden twee bioscopen hun deuren, en Nino Kipiani was nog steeds het mooiste meisje van de wereld.

Dat zou nu allemaal ophouden, het eindexamen was al over een week en ik zat thuis op mijn kamer en dacht na over de zinloosheid van het onderwijs in de Latijnse taal aan de kust van de Kaspische Zee.

Het was een mooie kamer op de tweede verdieping van ons huis. Donkere tapijten uit Boechara, Isfahan en Kosjan bedekten de muren. De lijnen

van het patroon op de tapijten gaven tuinen en meren, bossen en rivieren weer, zoals ze bestonden in de fantasie van de tapijtwever – onherkenbaar voor de leek, verbijsterend mooi voor de vakman. Nomadenvrouwen uit verre woestijnen verzamelden in het wilde doornige struikgewas de kruiden voor die kleuren. Dunne lange vingers persten het sap uit de kruiden. Eeuwenoud is het geheim van de tere kleuren, en het duurt vaak wel tien jaar voordat de wever zijn kunstwerk heeft voltooid. Dan hangt hij het aan de muur, vol geheimzinnige symbolen, aanduidingen van jachtscènes en riddergevechten, met een sierlijk geschreven tekst op de rand, een dichtregel van Firdausi of een wijze spreuk van Sa'di. Door de vele tapijten lijkt de kamer donker. Een lage divan, twee kleine met parelmoer ingelegde krukjes, veel zachte kussens – en tussen al die dingen in, erg storend en erg zinloos, boeken die westerse kennis bevatten: scheikunde, Latijn, natuurkunde, trigonometrie, allemaal onzin, uitgevonden door barbaren om hun barbaarsheid te camoufleren.

Ik deed mijn boeken dicht en ging de kamer uit. De smalle glazen veranda met uitzicht op de tuin liep naar het platte dak van het huis. Ik ging naar boven. Daarvandaan overzag ik mijn wereld, de dikke vestingmuur van de oude stad en de ruïnes van het paleis met de Arabische tekst boven de ingang. Door de wirwar van straten liepen de

kamelen met zulke fragiele enkels dat je de neiging kreeg ze te strelen. Vóór mij verhief zich de plumpe, ronde Maagdentoren, omgeven door legenden en gidsen die toeristen rondleidden. Verder weg, achter de toren, begon de zee – de totaal geschiedenisloze, loodzware en ondoorgrondelijke Kaspische Zee, en achter mij was de woestijn ruwe rotsen, zand en doornen, stil, zwijgend, onoverwinnelijk, het mooiste landschap van de wereld.

Ik zat rustig op het dak. Wat kon het mij schelen dat er andere steden, andere daken en andere landschappen bestonden. Ik hield van de vlakke zee en de vlakke woestijn en daartussenin deze oude stad, het vervallen paleis, en de rumoerige mensen uit de hele wereld die naar die stad kwamen, olie zochten, rijk werden en weer vertrokken, omdat ze niet van de woestijn hielden.

De bediende bracht thee. Ik dronk en dacht aan het eindexamen. Daar maakte ik me geen al te grote zorgen over. Natuurlijk zou ik slagen. Maar als ik bleef zitten, dan was dat ook geen ramp. De boeren op onze landgoederen zouden dan zeggen dat ik met mijn geleerde bezetenheid geen afscheid wilde nemen van het huis der kennis. Het was inderdaad jammer van school te gaan. Het grijze uniform met de zilveren knopen, de epauletten en de kokarde waren mooi. In burgerkledij zou ik het gevoel hebben er sjofel uit te zien. Maar ik zou niet lang in

burger gekleed gaan. Alleen maar één zomer lang en dan – ja, dan ging ik naar Moskou, naar het Lazarevsje Instituut voor oriëntaalse talen. Dat heb ik zelf zo besloten, ik zal daar een mooie voorsprong hebben op de Russen. Wat zij moeizaam moeten leren, beheers ik van kindsbeen af. Bovendien bestaat er geen mooier uniform dan dat van het Lazarevsje Instituut: rode jas, gouden kraag, een slanke, vergulde degen, en ook op doordeweekse dagen glacé handschoenen. De mens moet een uniform dragen, anders hebben de Russen geen achting voor je, en wanneer de Russen geen achting voor me hebben, wil Nino me niet hebben als man. Maar ik wil absoluut met Nino trouwen, hoewel ze een christin is. Georgische vrouwen zijn de mooiste vrouwen van de wereld. En als ze niet wil? Nou – dan zoek ik een paar potige kerels, gooi Nino over mijn zadel en dan snel de Perzische grens over naar Teheran. Dan zal ze wel willen, wat zou ze anders moeten?

Vanaf het dak van ons huis in Bakoe gezien was het leven mooi en eenvoudig.

Kerim, de bediende, raakte mijn schouder aan.

‘Het is tijd,’ zei hij.

Ik stond op. Het was inderdaad tijd. Aan de horizon, achter het eiland Nargin, was een stoomboot te zien. Wanneer je bedrukt papier, dat door een christelijke telegramjongen aan huis wordt bezorgd,